

KATTA YOSHDAGI INSONLARGA CHET TILINI O'RGATISHNING SAMARALI USULLARI

Raximova Muslima Dilshodjon qizi

Namangan davlat chet tillari instituti talabasi

muslimaraximova53@gmail.com

Ne'matjonov Sharifjon Rustamjonovich

Namangan davlat chet tillari instituti

sharifjonrustamjonovich@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada katta yoshdagi insonlarga chet tilini o'rgatishning samarali usullari hamda turli xil metodlar haqida so'z yuritiladi. Shuningdek, til o'rganish jarayonida kelib chiqadigan ba'zi muammolarga yechimlar berilib, olingan nazariy bilimlarni amalda qo'llash haqida yoritib beriladi. Bundan tashqari, maqolada katta yoshli insonlarda til o'rganish jarayoni qiyin kechishini hisobga olgan holda, bir qator tavsiyalar va metodlar ham berilgan. Ulardan amalda foydalanib ko'rilganda, katta yoshli insonlarda til o'rganish jarayoni oson kechishini ko'rishimiz mumkin. So'ngida esa, berilgan maslahatlar asosida izlanish olib borilganligi va yuqori natijalar qayd etilganini guvohi bo'lamiz.

Kalit so'zlar: *til, metod, usul, verbal, visual, o'rganish, tahlil qilish, metodika, grammatika, qoida, jadval, simvol, tanishish, mashq qilish, qo'llash, tarjima, gapirish.*

EFFECTIVE METHODS OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE TO ADULTS

ABSTRACT

This article refers to effective and various methods of teaching foreign language to adults. Thus, there are solutions to some problems that arise in the process of learning language and practical application of the acquired theoretical knowledge is explained. In addition, the article also gives a number of recommendations and methods, taking into account the fact that the process of language learning is difficult for adults. With the usage of those recommendations, it is possible to observe that the process of teaching language to adults is easy. At the

end of, we will witness that reseach was carried out based on the given advices and high results were accomplished.

Keywords: *language, method, approach, verbal, visual, learning, analyzing, methodology, grammar, rule, table, symbol, recognition, practice, utilization, translation, speaking.*

KIRISH

Bilamizki, bugungi kunda til o'rganish jamiyatimizning ajralmas bir bo'g'iniga aylanib bormoqda. Xususan, maktabgacha ta'lim muassasalari, umumiy o'rta ta'lim va oliy o'quv yurtlarining o'quvchilaridan farqli ravishda katta yoshdagi insonlarning ham ma'lum sabablarga ko'ra chet tilini o'rganishga qiziqishlari ortib bormoqda. Bunday sabablarga misol qilib, chet mamlakatlariga ishlash, tajriba orttirish yoki o'z sohasi bo'yicha malaka oshirish maqsadida ketayotgan insonlarning oqimini ko'rsatish mumkin. Mana shunday vaziyatlarda ularning chet tilini o'rganishga bo'lgan ehtiyoji kelib chiqadi. Ammo, shu narsa aniqki, katta yoshdagi insonlarning xotirasi yoshlarnikiga nisbatan biroz sustroq qabul qilishi mumkin. Quyidagi vaziyatda ba'zi usullardan foydalanish kerak. Masalan, metodikadagi samarali usullardan biri, til o'rgatish davomida o'rganuvchining o'ziga o'tilgan mavzu bo'yicha gaplar tuzdirib, ularni tahlil qilish orqali o'rgatishdir.

MUHOKAMA

Nega bu usul samarali degan savolga shunday javob berish mumkinki, o'zbek tili grammatikasidagi ba'zi mavzular aynan boshqa bir chet tili grammatikasida uchramaslik ehtimoli bor. Bunga yorqin misol qilib, o'zbek va ingliz tillaridagi zamonlar o'rtasidagi tafovutni keltirish mumkin. Chunki, ingliz tilida mavjud bir nechta zamon o'zbek tilida mavjuda bo'lgan uchta zamonning tarkibiy qismlariga kiradi. Lekin ingliz tilida har bir zamon alohida struktura bilan o'rganiladi. Buni o'rganish jarayonida esa ma'lum chigalliklar kelib chiqadi shu sababli, o'rganuvchi o'zi gaplar tuzib, nutqida qo'llay olsagina mavzu yaxshi o'zlashtirilishi mumkin.

Yana bir samarali usullardan biri bu tildagi verbal emas, visual qoidalardan foydalanish orqali amalga oshiriladi. Sababi, tilimizda verbal qoidalar ya'ni so'z yordamida ta'riflangan qoidalar mavjud bo'lib, bular asosan nazariy ta'limotlarga asoslangan. Ammo til o'rgatish jarayonida visual qoidalar ya'ni faqat so'zlar ishtirokidan iloji boricha qochish va asosan sxema, jadval va simvollar bilan tushuntirish tilni yaxshiroq o'rganish va tushunishni osonlashtirishga yordam beradi. Deylik, ma'lum mavzu tanlanib, unga doir barcha qoidalar jadval ko'rinishidagi shakllarga tartib bilan joylashtirilgan. Aynan shu qoidalarga oid misollar esa diagrammatik shaklga joylashtirilgan. Bu yondashuv eslab qolish uchun qulay, ya'ni jadvallar va simvollar bilan o'rgatish ma'lum muddat o'tgandan keyin ham yodda saqlash jarayonini yaxshilaydi. Bu katta yoshdagi insonlarga til o'rgatishda qo'llanadigan samarali usullardan biri hisoblanadi.

Yuqoridagi usullar bilan birgalikda, chet tilini o'qitish jarayonida amaliy ya'ni dars davomida foydalaniladigan metodlar ham mavjud. Bular: tanishish, mashq qilish va qo'llash. Dars boshlash jarayonida dastlab mavzu haqida umumiy tushuncha berilib yoki mavzuga doir qandaydir muammo o'rta tashlanib, keyingi bosqichda shu mavzuda doir mashqlar bajariladi, mavzu keng tushuntiriladi, o'rganuvchi bilan mustaqil ishlanadi. Oxirgi qadamda esa, yuqorida aytilgan muammoga dars davomida to'liq yechim topilib, o'rgangan bilimni qanday sharoitda va qayerda qo'llash muhokama qilinadi. Olingan bilim mustahkamlanishi uchun o'rganilayotgan tildagi video darslar va qo'llanmalar ham tilni mukammalroq o'rganishga yordam beradi. Nega aynan bunday qo'llanmalar? Chunki kattalar ham bolalar kabi ko'proq o'rganilayotgan tilda qo'shimcha ma'lumotlarni o'rganish va ularni o'z nutqida gapirish orqali til o'rganish darajasini yaxshilay oladilar. Ahamiyatlisi shundaki, ular gapirishni o'rganish uchun ko'p muddat sarflamaydilar, chunki ularda tilni o'rganish ko'nikmasi allaqachon mavjud. Lekin faqat tinglash jarayonining o'zi foydali emas, ushbu qadam bilan birgalikda boshqa vazifalar ham til o'rganishga katta yordam beradi. Bu jarayonni kengroq ochib berish uchun Benny Luisning tajribalariga yuzlanamiz.

Shu o'rinda yana bir usul o'z samarasini bermay qolmaydi. Bu 12 tilda gaplashuvchi tilshunos va tarjimon Benny Luisning qo'llagan "Tinglash va qaytarish" usulidir. Bu hozirgi kunda eng ko'p sinab ko'riladigan usullar qatoriga kiradi. Ushbu inson aynan shu usul orqali italyan tilini mukammal darajada o'rgangan. Har bir inson tinglar ekan, eshitgan narsasini ma'lum darajada o'z ongida shakllantiradi va uni qaytarish orqali eshitgan narsasini o'z nutqida qayta gavdalantiradi. Shu yo'l bilan ham yangi bilimlarni qo'lga kiritish mumkin. Lekin bu usul tinglash jarayonida o'ta diqqatlilikni talab qiladi. Xususan, yuqorida keltirilgan metodlarni qo'llash va tushuntirish jarayonida faqat o'rgatilayotgan chet tilidagi so'zlardan emas balki, ayrim holatlarda o'z ona tilimizdagi ba'zi jumlar orqali ifodalash o'rganayotgan insonning tushunishini osonlashtiradi. Negaki, shunday tarjima qilinadigan so'zlar borki, ular o'zga tilda aynan muqobiliga ega emas ya'ni ba'zan ma'nosi o'z tilidagidek chiqmasligi mumkin. Shu sababli til o'rgatish jarayonida sanab o'tilgan bir qancha usullar bilan birgalikda ba'zan o'z tilimizdagi so'zlarni ham ishlatish maqsadga muvofiq.

NATIJA

Katta yoshdagi insonlarning chet tilini o'rganishdagi eng qiynaladigan jihati bu olingan bilimni nutqda tez qo'llay bilish faoliyatidir. Chunki, o'ylanadigan fikrni bayon etish nafaqat yangi o'rganuvchi insonlarda balki, chet tilini mukammal o'rgangan insonda ham ba'zida turli muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Gapirishning g'oyat mukammal darajada bo'lishi "spontan" (o'z-o'zidan beixtiyor sodir bo'ladigan) nutq nomini olgan. Bu jarayon ushbu sohada qanchalik ko'p shug'ullanilgan sari shunchalik samarali bo'la boshlaydi. Bejizga turli xil adabiyotlarda ham, chet tilidagi nutqni oshirish uchun muntazam ravishda shug'ullanish talab etiladi deyilmagan. Barcha nutq faoliyati turlarida bo'lganidek, gapirishning ham o'ziga xos mexanizmlari mavjud hamda ushbu mexanizmlarning eng ahamiyatlilaridan biri bu tanlov mexanizmidir. Ushbu mexanizmda so'zlarni hamda nutq namunalarini tanlab aytishning farqiga borish kerak.

Soʻzlarni tanlab aytishda, assotsiativ aloqalar shakllanganligiga qarab, ularni xotiradan tez yoki sekin “topish” mumkin. Chunki yangi oʻrganuvchi insonlarda dastlab gapirish jarayoni sekin boʻlganidek, soʻzlarni oʻz oʻrnida topib gapirish ham qiyinchilik tugʻdiradi. Lekin ushbu holatlarda oʻrganuvchi gapirish tezligini koʻproq tinglash va uni qaytarish orqali kundan kunga yaxshilab boradi. Nega aynan eshitish va qaytarish usuli bilan? Inson ongi shunday shakllanganki, kishi eshitgan narsasini qanchalik koʻp va tez qaytarsa, undagi eshitish, eslab qolish va hatto gapirish tezligi ham oʻziga bilinmas darajada boʻlsa ham sekinlik bilan rivojlanib boradi. Shuningdek, nutqda chet tilidagi soʻzlarni vaqtida qoʻllay olish tez rivojlanib ketadigan sohalar qatorida turmaydi. Ayniqsa yosh bolalarda bu jarayon hatto kattalarga nisbatan tezroq boʻlishi ham mumkin. Chunki kichik yoshdagi bolalarda yangi texnikalarni qoʻllab koʻrishga boʻlgan ishtiyoq katta yoshdagi insonlarga nisbatan kuchliroq. Lekin katta yoshdagi insonlarda ham bu jarayonni yaxshilash mumkin. Buning uchun esa, muntazam ravishda chet tilidagi oʻzlari qiziqqan koʻrsatuv, video yoki teleeshittirishlarni koʻrib borish, atrofidagi oʻzi kabi chet tilini oʻrganayotgan insonlar bilan koʻproq muloqotda boʻlish hamda kunning asosiy qismini shu tilni oʻrganish uchun bagʻishlash kerak boʻladi.

XULOSA

Tabiiyki, katta yoshli insonlarda bu jarayon biroz mushkul. Negaki, ularning aksariyati maʼlum sababga koʻragina tilni oʻrganayotgan boʻladi natijada ular koʻp vaqt sarflay olmaydilar, ammo bunday jarayon samara bermaydi degan fikr notoʻgʻri. Chunki, bunday insonlar ham tilni maʼlum vaqtda oʻzlashtiradilar, ammo bu juda koʻp muddatni talab etadi. Lekin shunga qaramasdan, bugungi kunda chet tilini oʻrganish jamiyatimizning har qaysi sohasida, har qaysi davrida va har qanday sharoitda oʻz dolzarblik masalasini yoʻqotmaydigan, azaliy jarayonlardan biri boʻlib kelmoqda. Shu sababli ham, til oʻrganishdagi yangi meʼtodlarni ishlab chiqish va ular ustida koʻproq ishlash samarali natijalarni koʻrsatib boraveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

Kitoblar

1. J.Djalolov J. (2012). *Chet tili o‘qitish metodikasi*. O‘qituvchi.
2. J.Djalolov J. (1997). *O‘rta maktabda ingliz tili o‘qitish metodikasi*. O‘qituvchi.
3. U.Bekmuratova. (2012). *Ingliz tilini o‘qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish*. Toshkent.

Jurnallar

4. Johnson, K. E. (2016). The Sociocultural Turn and Its Challenges for Second Language Teacher Education. // *TESOL Quarterly*., – London.
5. K.Shokarimova. (2020). “Pedagogoik qobiliyat va pedagogik mahoratning ta’lim-tarbiya berishdagi ahamiyati”. *Science and education*,1.